

Toonbeeld van barmhartigheid

'Kan je niet beter een ander, een meer modern woord gebruiken? Niemand buiten de kerk kent het woord "barmhartigheid".' Dat was de eerste reactie van iemand in de taakgroep Vorming en Bezinning op het voorstel om dit jaar voor het thema 'Barmhartigheid' te kiezen.

Is de barmhartigheid verdwenen?

Daar zou je dan vervolgens ook je zorgen over kunnen hebben, dat dit bijbelse begrip niet meer tot het alledaagse taalgebruik behoort, omdat het erop zou kunnen duiden dat barmhartigheid uit onze samenleving is verdwenen. Daarbij zou een andere waarneming goed passen, en wel dat het woord 'onbarmhartig' een veel bekender woord is. Komt dat, omdat het veel vaker voorkomt dat mensen onbarmhartig zijn?

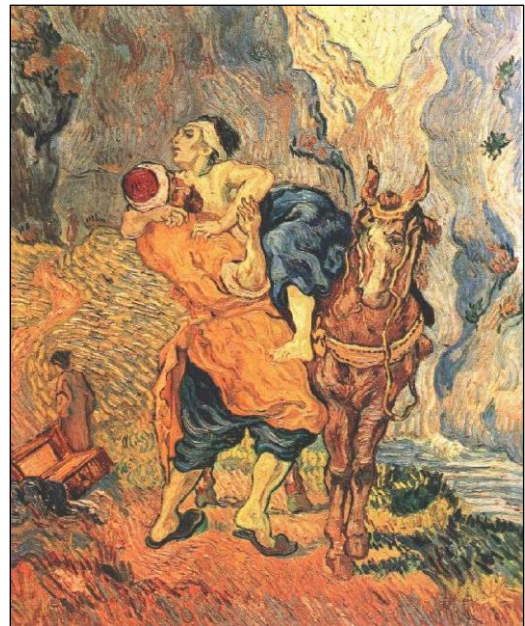
We mogen paus Franciscus dankbaar zijn dat hij dit woord en daarmee de zaak van de barmhartigheid weer centraal stelt met zijn pleidooi om 2016 te maken tot het Heilig Jaar van de Barmhartigheid. Hij deed dat, omdat hij, toen er een enorme vluchtelingenstroom over de Middellandse Zee naar Europa op gang kwam, grote zorgen had over de manier waarop er daarop in Europa werd gereageerd. Het was duidelijk, de paus vond dat op deze situatie alleen het woord 'barmhartigheid' paste.

Het begrip barmhartigheid

Alvorens een antwoord te geven op de vraag waar het begrip 'barmhartigheid' voor staat, is het goed om erop te wijzen dat de Nederlandse taal tal van woorden kent die hetzelfde tot uitdrukking brengen. U mag denken aan: ontferming, mededogen, compassie, deernis, erbarmen, medelijden, clementie, bewogenheid en dan dus barmhartigheid. Ook het Griekse Nieuwe Testament kent verschillende woorden. Een van die woorden klinkt elke zondag in de liturgie: *Kyrie, eleison* (= Heer, ontferm U). Het is een oproep die tal van keren in het Evangelie tegen Jezus wordt gedaan door mensen die hem vragen of hij hen in hun nood wil helpen. In de Nieuwe Bijbelvertaling is die oproep *eleison* helaas steeds weergegeven met: 'heb medelijden met mij/ons' (Mat. 15,22; 17,15; vgl. 18,33 (2x); 20,30.31; Luc. 16,24; 17,13; 18,38.39).

In het NT komen nog twee andere termen voor, maar die worden in de Nieuwe Bijbelvertaling vaak ook weergegeven met 'medelijden hebben/krijgen met'. En dat is jammer, want dan kan je niet zien dat net zoals er in onze Nederlandse taal verschillende woorden voor 'barmhartigheid' zijn dat ook het geval is in het Nieuwe Testament.

Eén ding komt in de vertalingen veel minder tot uitdrukking: in het Grieks drukt één van die drie werkwoorden meer een gevoel uit dan een daad of handeling. In dat werkwoord zit het woord 'ingewanden' (in het bijzonder de buik/maag) die in die tijd gezien werden als de zetel van het gevoel. Wat dit werkwoord tot uitdrukking brengt, is dat je, wanneer je met ellende geconfronteerd wordt, dat in je buik voelt. U bent nieuwsgierig hoe dat werkwoord in de NBV wordt vertaald? Met 'medelijden krijgen'. En dat is terecht. Om meer tot uitdrukking te brengen dat het hier om een (diep/intens) gevoel gaat, zou ik dan de vertaling ' (diep/intens) medelijden voelen' willen bepleiten. De twee andere werkwoorden, in het Nederlands weer te geven met 'zich erbarmen' en 'zich ontfermen', drukken de daad uit die op dat medelijden volgt. Het kan dan ook geen verbazing wekken dat in diverse verhalen eerst dat ene gevoelswoord klinkt en daarna dat andere werkwoord ('zich ontfermen over' dan wel 'zich erbarmen over'). Het meest fraaie voorbeeld daarvan is het verhaal van de barmhartige Samaritaan (Luc. 10,33.37). Het mag na het voorgaande wel duidelijk zijn, waar dit dan misschien wat ouderwets ogende begrip voor staat: het staat allereerst voor een geraakt worden door een medemens in nood om vervolgens je voor diegene in te zetten. En dat lijkt me geenszins ouderwets te zijn, en dus iets wat we wel achter ons kunnen laten.

Het begint bij God

Waar deze barmhartigheid begint? Bij God, zoals het Oude Testament laat zien. Het mag een grondeigenschap van de God van Israël genoemd worden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit Psalm 103,8 waar Gods goedheid breeduit wordt bezongen: 'Barmhartig en genadig is de Heer, lankmoedig en rijk aan goedertierenheid'. Het is een formule die veel vaker – zeven maal! – klinkt in het Oude Testament (Ex. 34,6; Ps. 86,15; 103,8; 145,8; Jona 4,2; Joël 2,13; Neh.

9,17). Wat opvalt? Dat deze typering van God (steeds) met de barmhartigheid begint. We zouden dan ook best mogen spreken van God de Barmhartige, waar in onze traditie – zie de apostolische geloofsbelijdenis – het woord ‘almachtige’ het eerste woord is dat van God gezegd wordt.

Icoon van barmhartigheid

Het kan niet verbazen dat Jezus die barmhartigheid van God, die hij zijn Vader noemt, voortzet. Wat wil hij, zo maakt hij onder meer in de Veldrede duidelijk (Luc. 6,36) is dat de beweging die hij begonnen is, zijn kenmerk vindt in deze barmhartigheid.

Wil een beweging slagen, dan heb je een icoon nodig, met wie mensen zich kunnen identificeren, zo wordt nog wel eens gezegd. Dat mag dan een statement van onze tijd lijken, maar dat is niet het geval, het is van alle tijden. Het geldt ook voor de messiaanse beweging, waarvan Jezus het icoon is. Paus Franciscus noemde hem in de brief waarin hij het Jaar van de Barmhartigheid aankondigde ‘het gelaat van de barmhartigheid’, maar je mag hem ook de icoon (d.i. het toonbeeld) van barmhartigheid noemen. In en met zijn leven heeft deze man uit Nazaret dit mededogen met mensen gedemonstreerd, onafhankelijk van wat of wie ze waren. Dat het niet bij dat ene toonbeeld blijft!

Nico Riemersma